

käynnissä, eikä mikään voinut enää sitä tukahduttaa. Päivistä vakiintui tärkein Suomessa järjestettävä kielentutkijoiden vuotuisen tapaaminen. Myöhemmin niiden aihepiiriä laajennettiin, ja ne ristittiin Kielitieteen päiviksi. Samassa yhteydessä perustettiin vuonna 1977 Suomen kielitieteellinen yhdistys, jonka kunniajäseneksi Siro kutsuttiin.

Tutkimustyössään Siro kyseenalaisti vallitsevia näkemyksiä, löysi ongelmia ja etsi niihin ratkaisua. Tyypillinen ja luonteenomainen on tässä suhteessa tapa, jolla hän päättää viimeisen artikkelinsa: »Tästä seuraa tietenkin kysymys miksi? En nyt kuitenkaan siihen tartu.» Jokainen vastaus synnytti aina uusia kysymyksiä, uusia haasteita. Sirolle kielentutkimus olikin pääty-

mätön matka, joka johti kysymyksestä vastaukseen ja vastauksesta uuteen kysymykseen antamatta kulkijalle hetkenkään lepoa.

Paavo Siro oli viehättävä ja lämmin ihminen, hyväntahtoinen ja sydämellinen. Tutkijana hän oli ehdottoman rehellinen ja syvästi kutsumuksestaan tietoinen. Hän asetti jo varhain itselleen selvän päämäärän, ja sitä tavoitellen hän jaksoi yli puolen vuosisadan ajan hellittämättä jatkaa kiehtovaa intellektuaalista tutkimusretkeään yhä syvemmälle kielen salaisuuksiin. ■

PENTTI LEINO

*Suomen kielen laitos,
PL 3 (Fabianinkatu 33),
00014 Helsingin yliopisto*

KAHDEN SUUNNAN TAITTEESSA

LAURI HAKULISEN VÄITÖSKIRJAN VASTAANOTTO

Lauri Hakulinen yritti väitöskirjassaan 1933 laajentaa fennistiikan alaa merkityso pillisella näkökulmalla, jonka virikkeet hän sai saksalaisen Hans Sperberin (1923) affektisuutta korostavasta merkityskenttäteoriasta (ks. Hakulinen 1933a ja b). Väitöskirjan hyväksymisestä käytiin historiallis-kielitieteellisessä osastossa pitkällinen kädenvääntö. Työn teilasivat vakiintunutta äännehistoriallista paradigmaa puoltavat ja sen metodista puhtautta vaalivat nuorgrammaatikot kärjessään professori Martti Rapola. Kirjan innovatiivista löytöretkeläismentaliteettia puolusti etune-

nässä vastaväittäjä Lauri Kettunen. Nykynäkökulmasta debattia voi lukea osoituksena yhdestä tavasta, jolla innovaatio otetaan vastaan tiedeyhteisössä.

Keskustelua voi yhtäältä tarkastella sen kannalta, kuinka tuon ajan suomalainen tiedeyhteisö on reagoinut väitöskirjaan, joka poikkeaa fennistiikassa vallinneesta paradigmatista. Äimä kuvaa keskustelua eri suuntien väliseksi taisteluksi.¹ Lausunnoissa viitataan siihen, että varsinkin väitöskirjan vastustajista pyrittiin kokoamaan liittoutuneiden leiri. Väitöskirjan hyväksymisessä on kyse paitsi opinnäytteen tasosta myös

¹ Äimän lausunto 27.5.1933; lähteenä on käytetty Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteellisen osaston pöytäkirjoja vuosilta 1933–34.

pääsystä tiedeyhteisön täysivaltaiseksi jäseneksi. Koska en tunne tuon ajan tiedeyhteisön sisäisiä valta- enkä henkilösuhteita, jätän ne tässä tarkastelussa syrjään. Tuon sen sijaan esiin keskeisiä argumentteja väitöskirjan metodia koskeneesta sisällöllisestä keskustelusta. Jätän auki kysymyksen, kuinka hyvin asia-argumentointi on ylipääntään erotettavissa tiedeyhteisön sisäisestä kilpailusta.

Hakulisen väitöskirja ei avaudu helposti sen enempää sen puoltajille, vastustajille kuin nykylukijallekaan. Lausunnonantajista Tallgren on jopa laatinut sen tuloksia havainnollistavan taulukon omia paralleelirinnastuksiaan varten. Väitöskirja käsittelee 13 etymologista pesyettä, joille kaikille on yhteistä se, että niihin kuhunkin kuuluu ainakin yksi 'affektisana', ts. merkitykseltään enemmän tai vähemmän affektipitoinen ilmaus. Jokaiseen pesyeeseen kuuluu myös vähintään yksi 'meteorologinen' sana, säätilan leimaaman luonnonilmiön nimitys. Tällaisia luonnonilmiöitä ovat varsinkin kylmyyden, kosteuden ja lämmön erittyminen (*kumma, moittia, soimata, uhma* -pesye), valon säteily, auer (esim. *haastaa*-pesye), veto, tuuli (*haamu, kojo, soimata, uhata, uhma, viima/vimma*), sumu, huurre (*uhma*), pilvi, veden pursuaminen (*kojo*), sade, pyry (*ahku, vimma*), lumisohjo (*uhata*), pöly (*ahku, porottaa*), savu ja häkä (*häkärä*). Hakulisen oletus on, että näiden ilmauksilla on muinaisessa luonnonläheisessä kulttuurissa ollut jo sinällään nykyistä voimakkaampi tunnelataus. Se on tarjonnut mahdollisuuden merkityksensiirtymille, joiden seurauksena pesyeisiin on syntynyt etupäässä mielipahan sävyisiä merkityksiä, kuten 'soimata, parjata, moittia, uhata, uhmata, ärsyttää, kieltää, riidellä, kerskata, raivota' (*haastaa, moittia, porottaa, soimata, uhata, uhma* -pesyeet); 'hurjuus, huumaus, kipu, tuska, hätäinen intohimo, hätä, kiihko' (mm. *häkärä, ahku,*

uhata, vimma), 'kivistää' (*kojo, mojottaa/moittia, porottaa, soimata, uhma*); 'aave, kummitus, hirviö, pahan aavistus', 'ennustaa' (*haamu, kojo, kumma, moittia, uhma, uumoilla/uhata*). Osassa pesyeistä esiintyy myös mielihyvän sävyä, kuten 'suuri, väkevä, komea, oiva, runsas, ahkera, innostus' (*ahku, häkärä, kojo, mojo/moittia, sojo/soimata, uhata, uhma*). Hakulinen perustelee argumentointiaan äänne- ja merkitysparalleleilla; jälkimmäisiä hän esittää paitsi itämerensuomalaisista myös indogermaanisista kielistä.

TAPAHTUMAIN KULKU

Hakulisen väitöskirjasta käytiin historiallis-kielitieteellisessä osastossa lähes vuoden lausunto- ja äänestysruletti. Joka kierroksella esitettiin niin puoltavia kuin hylkääviäkin lausuntoja, mikä johti aina uusiin äänestyksiin ja lisälausuntojen pyytämisiin. Tapahtumien kulku oli seuraava:

Osaston kokous määrää 18.2.1933 Hakulisen väitöskirjan esitarkastajiksi professori Martti Rapolan ja ylimääräisen professorin Lauri Kettusen. Kettunen puoltaa »ilman epäilyksiä» väitöskirjan painattamista, mutta Rapola empii ja esittää omassa lausunnossaan, että väitöskirjan lukisi myös kolmas tarkastaja. Osasto määrää 4.3.1933 kolmanneksi tarkastajaksi professori Tunkelon. Tunkelo pääosin yhtyy Rapolan kielteiseen kantaan, mutta vetoaa lyhyessä lausunnossaan työesteisiinsä. Lausuntojen pohjalta äänestetään 8.4.1933. Tuloksena on numeroin 17–9 se, että pyydetään ylimääräistä lausuntoa romaanisten kielten tuntijalta, professori Tallgrenilta. Tallgrenin puoltavan lausunnon jälkeen asia jätetään vielä pöydälle 20.5.1933. Osaston kokouksessa 27.5.1933 käsitellään professori Äimän julkaisulupaa puoltava lausunto, jonka jälkeen äänin 23–2 hyväk-

sytään väitöskirjan painatuslupa ja äänin 14–9 valitaan professori Kettunen vastaväittäjäksi. Toisena ehdokkaana oli Rapola. Itse väitöstilaisuudessa 23.9.1933 esitti ylimääräisen kielteisen arvostelun dosentti Ravi-la, mutta hänen puheenvuorostaan ei ole jäänyt kirjallista dokumenttia.

Osaston kokouksessa on 1.10.1933 asialistalla professori Kettusen lausunto, mutta asia jätetään Rapolan esityksestä pöydälle odottamaan hänen lausuntoaan. Sen saavuttua varataan Hakuliselle 21.10.1933 mahdollisuus vastineeseen. Hakulisen jätettyä 52-sivuisen vastineensa jäädään 2.12.1933 odottamaan kustoksen lausuntoa. 17.1.1934 on esillä kustos Äimän lausunnon lisäksi professori Kataran lausunto. Koska professori Linkomies ei ole vielä valmis äänestämään asiasta, lykätään äänestystä kokoukseen 20.1.1934, jossa Hakulisen väitöskirja hyväksytään äänin 15–11.

VASTAKKAINASETTELU

Kettusen kahden sivun mittainen esitarkastuslausunto (3.3.1933) sisältää keskeiset väitteet, joita puhjenneessa debatissa käytettiin Hakulisen väitöskirjan puolesta ja sitä vastaan. Kyse on paljolti metodista ja sen puhtaudesta. Kettunen korostaa sitä, että Hakulisen omaksuma työhypoteesi voi poiketa yksipuolisen äännehistorioitsijan menetelmästä. Hakulinen on esikuvansa Sperberin tuella omaksunut »työhypoteesin, että homonymien etymologista yhteenkuuluvaisuutta ei saa ennakoita hylätä».²

Kettusen esitarkastuslausunnon sananvalinnasta voi myös lukea, että paradigmaan pohjaavat mielipide-erot olivat ilmeiset jo väitöskirjan vastaanoton tässä vaiheessa: »Johtopäätökset voivat tuntua ensi

katsaukselta osittain liian rohkeilta, ehkäpä jossakin kohdin vääriltäkin ainakin tutkijoista, joille nuorgrammaattinen yksipuolisuus on mennyt veriin ja jotka äänteellisissä perusteluissaan nojautuvat tunnettuihin jäykkiin opinkappaleihinsa.» Kettunen näkee Hakulisen väitöskirjan ansion ensi sijassa siinä, että se on uusi aluevaltaus fenetiikassa: »Suomalaisten kielten tutkimuksessa tämä ala on melkein muokkaamaton, ja se tekee maisteri Hakulisen teoksen sitä mielenkiintoisemmaksi ja tärkeämmäksi. Mielestäni se avartaa tutkimustamme, vaikka ehkä voi, kuten melkein kaikki uusi ja itsenäinen, synnyttää myös oppositiota.»

METODIN RAJAT

Rapola asettuu esitarkastuslausunnossaan (4.3.1933) kielteiselle kannalle vedoten siihen, ettei väitöskirjan argumentointi täytä etymologis-äännehistorioivia kriteerejä, »sillä noudatetusta tutkimusmenetelmästä johtuu, että sitova toteennäyttäminen siitä puuttuu, vieläpä lukija jää eräissä keskeisissäkin tapauksissa epäilemään, olisiko sellainen mahdollinenkaan». Tässä on debatin ydin. Hakulinen on väitöskirjassaan käsitellyt pesyeitä, joiden jäsenten keskinäistä yhteenkuuluvuutta hän ei ole voinut tiukoin äännehistoriallisin kriteerein osoittaa. Kiistä käydään siitä, onko kielitieteen kriteerit täyttäviä menetelmiä, joiden avulla tällais-tenkin ilmausten keskinäisistä merkityssuh-teista voidaan perustellusti esittää väitteitä.

Rapola kritisoi erityisesti seuraavien ilmausten liittämistä samaan pesyeeseen: *hahmo* ~ *haamu*, *aave*, *haave*, *havaita* ja *aamu* (Hakulinen 1933a: luku XI); *vimma*, *viima*, *vihma*, *visva*, *viiva* ja *vivahtaa* (luku V); *kumma* < *kuuma* (luku XIII). »Tekijä

² Tämä periaate on sukua sille nykypäivän kognitiivisen semantiikan piirissä esitetyle työhypoteesille, että merkityssuhteiden oletetaan yleensä olevan motivoituja. (Vrt. esim. Langacker 1987, 1991: 266–268; Leino 1993; Norvig ja Lakoff 1987; Sweetser 1990.)

tuntuu itse panevan pääpainon niin yksipuolisesti merkitykselliseen perusteluun, että hän ei pidä äänteellistä perustelua sen rinnalla erikoisen tärkeänäkään», Rapola toteaa. Hänen oma metodologinen kantansa on selkeä: »Etymologiselta todistelulta on aina vaadittava ei vain esitettyjen rinnastusten merkityspuolen, vaan myöskin äänteellisten ja johto-opillisten suhteiden riittävää perustelua.» Hän vetoaa nuorgrammaatikkojen hengessä nimenomaan tunnetuihin äännelakeihin ja vaihtelusuhteisiin. Hakulinen on perustellut yhdistelmiään äänteellisillä ja semanttisilla paralleelitapauksilla, mutta Rapola pitää äänteellisiä paralleeleja vain mahdollisuuden asteelle jäävinä. Paralleelit eivät siis hänen metodologisessa näkemyksessään ole riittävä todiste: »Äänteellisiä paralleeleja on syytä koota ja esittää selitettäväksi, mutta niitä ei voida käyttää todisteina, ennen kuin niiden oma historia on selvitetty, sillä useammin kuin kerran on nähty, että samannäköiset suhteet on pakko selittää eri tavoin. Kehityksen suunta ja kronologiset suhteet voivat n. s. äänteellisissä paralleeleissa olla aivan erilaiset.»

Rapolan lausunnosta käy selkeästi ilmi kaikenpuolinen sitoutuminen historialliseen tarkasteluun: »Ensiksikin on merkitysopillisen sanatutkimuksen kannalta pidettävä sääntönä, että etymologinen perusraivaus käy sen edellä. — Vain semmoista, mikä voidaan hyväksyä etymologisesti yhteenkuuluvaksi, voidaan käsitellä merkitysopillisen tutkimuksen objektiivisilönä.»

Kettunen esittää lausunnossaan (29.9.1933) kolme keskeistä argumenttia Hakulisen tutkimusmenetelmän puolesta:

- Hakulisen paralleelit ovat hyväksyttäviä eikä hänen metodinsa ylipäänsä poikkeaa radikaalisti etymologioiden harrastamista.
- Riittää, että Hakulinen on uskottavasti osoittanut pesyeiden äänteelli-

sen yhteenkuuluvuuden. Äännehistoriallisten probleemien ratkaisu ei kuulu hänen tehtäviinsä.

- Olennaisempaa kuin nuorgrammaatikkojen mittapuut ovat Hakulisen tutkimuksessa merkityskehityksen todennäköisyydet, kun argumentointia kerran on tuettu äänneparalleleilla.

Keskustelussa nousee esille myös kysymys lähdeaineiston laadusta. Rapola viittaa Sperberin huomautukseen siitä, ettei sanakirjamateriaalista käy yleensä ilmi esimerkiksi sitä, mikä merkitys on kunakin ajankohtana hallitseva. Sperberin näkökulmasta korostuu kollokaatioiden (konsosiaatioiden) tutkimuksen merkitys. Rapola kiteyttää: »Erityisesti tarvitsee sanamerkitysopillinen tutkimus alkuperäiseen puhe- tai kirjoitusyhteyteensä s.o. oikeaan asia- ja muotoyhteyteensä kuuluvaa ainesta voidakseen tarkoin seurata, mitä ja miten hahmottuneita sanamerkityskokonaisuuksia milläkin taholla ja minäkin aikana on ollut, miten erilaiset kosketukset ja yhteydet ovat näiden jatkuvaan muodostumiseen vaikuttaneet ja — voidakseen osoittaa, onko sana jonakin ajankohtana todellakin ollut 'affektipitoinen' tai alttiina jonkin affektisen alan vaikutuksille ja minkäluonteisesta affektista on ollut kysymys.» Murresanakirjaa varten kerätty materiaali ei täytä näitä edellytyksiä. Rapolan arvion mukaan Hakulisen aineisto on tässä suhteessa niin puutteellista, että siitä suorastaan puuttuu tutkimuksen onnistumisen pääedellytys: »Luontevaa fraseologiaa täten syntyneessä materiaalissa voi olla korkeintaan nimeksi, sekin tarkoitukseen yleensä liiaksi yhteyksistään eristettyä ja katkelmallista.» (Rapolan lausunto 21.10.1933.)

Puolustautuessaan Hakulinen vetoaa vastineessaan (25.11.1933) kielentunteemukseen, jonka hän on sanakirjatyössään saavuttanut: »[M]erkitysopillinen analyysi-

ni on sen vuoksi kauttaaltaan yksityiskohtaisempaa ja elävän kielen säilyttämiä vivahduksia enemmän huomioonottavaa ja esittämäni paralleelit samaten pitkin matkaa runsaampia, kuin mikä yleensä on ollut tapana etymologisessa tutkimuksessa. Tässä kohden se onnellinen asiointi, että olen saanut pitkän aikaa työskennellä elävän kieliaineksen parissa, on todella antanut käsiini aseita, jotka eivät olisi olleet pelkän sanakirjain viljelijän ulottuvilla.» Hakulisen pätevyyttä ei kukaan asetakaan kyseenalaiseksi. Rapolakaan ei toisaalla unohda Hakulisen ansioita kansankielen sanavarojen tuntemuksessa ja keräyttämistyössä.

Perimmältään Rapola ja Hakulinen edustavat erilaista näkemystä itse väitöskirjan ytimestä, merkityksenmuutosten luonteesta. Hakulinen hakee toistuvuutta ja sanapesyeissä ilmenevää muutosten järjestelmää. Rapola ei tällaiseen usko. Hänen näkemyksensä edustaa sitä 1800-luvulla kehittyneelle historioivalle tutkimukselle tyyppillistä asennoitumista, jota on kritisoitu atomistiseksi: »On varmaa, enkä uskoisi siitä voitavan olla eri mieliä, että merkityksenmuutokset tapahtuvat aivan ratkaisevasti sanayksilöittäin (inkl. eräissä tapauksissa sanaan kuuluviksi tajutut, »produktiiviset» johdannaiset), ei suurin etymologisista sanaperhein, joiden yhteenkuuluvaisuudesta merkityksenmuutosten tapahtuessa kielitaju ei ole selvillä.»

Erimielisyys vallitsi siitä, kuinka vankkaan, yksittäisiä ilmauksia ja niiden välisiä suhteita koskevaan argumentointiin Hakulisen tulokset nojaavat. Rapola väittää: »Teoksesta on luullakseni vaikeata löytää ainoatakaan kohtaa, jossa olisi todella koetettu näyttää, että merkityksen kehitys on tapahtunut suunnassa A > B (siinä ja siinä kielipiirissä silloin ja silloin), puhumatakaan siitä, että olisi yritetty osoittaa, missä pesyeen sanassa muutos on tapahtunut ja mitkä todennäköiset syyt sen ovat aiheut-

taneet. Eikä tarvitse ihmetellä, että asianlaista todellakin on näin, kun aineksen ryhmitelyssä esittämälläni tavalla sanat ovat sivuseikkoja, kokonaisista sanamassoista abstrahoidut epämääräiset merkitysalat pääasioita.» Rapolan kuvaus toivotusta tavasta kuvata merkityksenmuutos on analogia nuogrammaatikkojen tavalle määritellä äännelaki.

AFFEKTISANASTON LUONNE

Hakulinen nojaa toisentyypiseen kriteeriin, alamerkitysten jakautumiseen pesyeen sanojen kesken: »[M]inä ensiksikin olen todistanut, että mm. juuri prof. R:n luettelemat morfeemit *vimma*, *viima*, *vihma* ja *visva* faktillisesti eivät ole jakaantuneet läheskään samalla tavalla eri semeemien kesken kuin nykyisessä kirjakielessä, vaan että tuo jakaantuminen elävässä kansankielessä on todella tapahtunut siinä määrin ristiin monien merkitysryhmien kesken, että pelkästään jo se seikka antaa voimakasta tukea etymologisille yhdistelmilleni. Niinpä esim. *vimma*-sanaa käytetään myös tuulesta ja pakkasesta puhuttaessa, *viima* merkitsee mm. 'pään huimausta, raivoa' ja 'pilvisäätä' sekä 'viivaa, juovaa'. *vihma* johdannaisineen tarkoittaa sekä 'tuulta' että 'pään huimausta, raivoa' ja 'erästä ihotautia', *visma* ei vain 'hienoa vesi- tai lumisadetta', vaan myös 'erästä ihotautia' ja '(haavasta tai paiseesta vuotavaa) visvaa'. Toiseksi on mitä tärkeintä huomiota kiinnitettävä niihin lukuisiin, suurelta osaltaan erittäin valaiseviin, jopa ratkaisevaa laatua oleviin merkityksenkehitysparalleleihin, joita olen sekä edellä mainittujen että yleensä kaikkien yhdistelmieni kohdalla löytänyt sekä suomalais-ugrilaiselta että indo-eurooppalaiselta taholta ja jotka edelleen vahvistavat sitä käsitystä asianomaisista etymologisista sukulaisuussuhteista, johon analysoitujen sanasikermien omat si-

säiset todisteet jo selvästi viittaavat.»

Keskustelussa nousee laajakantoisempikin kysymys siitä, minkälainen perustelu on riittävä kielentutkimuksessa. Hakulinen toteaa, että »kaikessa humanistisessa tutkimuksessa on lopulta pelkän subjektii-visen vaiston ratkaistava, onko joku tutkija esittänyt jonkin väitteensä tueksi 'riittävästi' perustelua». Hakulisen näkemys metodistaan on, että se »tekee mahdolliseksi lähestyä asianomaisia probleemeja ikään kuin sisästä päin, merkityksenkehityksen omia linjoja seuraten eikä ensi sijassa ulkonaisia äänneellisiä tai vaillinaisesti tunnettuja merkityskriteerioita pitkin liikkuen. — tuollaiset etymologiat, joissa eräät nykyaikaiset kulttuurikielen abstraktiset ilmaukset on osoitettu kehittyneiksi primitiivisten meteorologisten käsitteiden ilmauksista, luovat aivan toisella tavalla valaistusta kielen varsinaiseen biologiaan kuin kaukaisempiinkin aikoihin palautuvien konkreettisten esineiden nimien rinnastukset, jommoisilla meikäläinen kielentutkimus tavallisemmin on operoinut ja joilla on enemmän historiallista kuin kielibiologista mielenkiintoa».

Useissa lausunnoissa sivutaan sitä mahdollisuutta, että erityisen affektisella sanastolla voisi olla erityisluonne, joka motivoisi esimerkiksi poikkeuksellisia äännekehityksiä. Tätä kautta nähtiin mahdollisuus puolustaa mm. sitä, että Hakulinen yhdistää epä-äänneläillistä vaihtelusuhdetta ilmentävät ilmaukset *kuuma* ja *kumma* ja toisaalta *viima* ja *vimma* samaan pesyeeseen. Hakulinen (1933a: 235) viittaa siihen mahdollisuuteen, että vokaalien lyheneminen ja geminoituminen olisivat voineet aiheutua merkityksen voimakkaasta affektipitoisuudesta. Rapolakin sivuaa tällaista selitysmahdollisuutta. Tallgren toteaa, että affektisanojen ominaislaatu ja runsaus voi vaatia jossain määrin uudenlaista tutkimusotetta. Hän korostaa lausunnossaan sitä,

että »tutkimuksen on pyrittävä ilmiökokonaisuuden keskelle». On tunnettava äänneseikat, mutta ne eivät ole pääkriteeri eivätkä saa estää näkemästä laajempia yhteyksiä.

UUDEN EDESSÄ

Rapola näkee väitöskirjan merkitysopillisessa tarkastelussa innovaation mahdollisuudet — mutta katsoo Hakulisen ne hukanneen: »Ansiona voitaisiin myöskin pitää koetta saavuttaa etymologisen tutkimuksen alalla tuloksia sellaisen metodin avulla, joka käyttää ensi sijassa hyväkseen tutkittavien sanojen kaikki, vähäpätöisimmätkin merkitysvivahdukset ja niihin perustuvat kombinaatiomahdollisuudet. Tämä ansio on kuitenkin mielestäni koitunut epämeriitiksi, sillä — se on saanut tekijän väheksymään eräitä toisia metodisia vaatimuksia.»

Tallgren tarjoaa tilanteeseen kaksi näkökulmaa (lausunnossaan 19.5.1933). Toisaalta hän selvästikin näkee tilanteen paradigman murroksena ja asettuu puoltamaan Hakulisen edustamaa innovaatiota. Toisaalta hän romaanisten kielten asiantuntijana etsii tuntemistaan kielistä Hakulisen löydöksiä vastaavia paralleeleja. Merkitysparalleeleja löytyy useita, mutta ei kattavasti. Esimerkiksi Rapolan äänneelliseltä kannalta epäilemälle rinnastukselle *aamu* – *haamu* tarjoutuu — tosin kiistanalainen — merkitysparalleeli latinasta: *manes* 'vainajien haamut' – *mane* 'aamulla'. Näillä perustein Tallgren asettuu puoltamaan väitöskirjan painatuslupaa. Tarkastelen hänen argumenttejaan hiukan lähemmin.

Ensinnäkin Tallgren tuo keskusteluun tieteellisen argumentoinnin kaksi puolta, verifiointin ja falsifioinnin — joskaan hän ei käytä näitä termejä. Kun Rapola väittää, ettei Hakulinen pysty todistamaan hypotee-

sejaan, toteaa Tallgren, ettei Rapola toisaalta pysty todistamaan Hakulisen väitteitä vääriksi eli kumoamaan niitä. Tätä huomiota seuraa pohdinta siitä, millä perusteilla väitteet ovat falsifioitavissa. Tallgren tulkitsee Rapolan kannan niin, että »jos äänteellinen puoli pettää, niin kaikki pettää». Tallgren sen sijaan epäilee: »[V]oimmeko nykyään yleensä enää varmaan sanoa milloin ja missä äänteellinen puoli pettää? Voimmeko aina sanoa pettääkö se vai eikö se petä?» Tallgrenin mukaan on siis tultu äännehistoriallisen metodin äärirajalle: »Ollaan nähdäkseni jonkinlaisessa kahden suunnan taitteessa.»

Tallgren näkee, että Hakulisen työssä pyrkii ilmoille uusi metodi, jonka valtti on nopeus vanhaan äännehistorioivaan metodiin verrattuna. Tätä uutta metodologiaa hän kutsuu vertailevaksi semologiaksi. »Eri metodit yleensä täydentävät toisiaan», hän korostaa. Epävarmoja äänteellisiä kriteereitä korvaamaan ja täydentämään hän hyväksyy metodiksi merkitykseen nojaavan »pesysemologisen kieltenvertailun» eli merkitysparalleelien etsimisen eri kielistä.

Tallgren tähdentää sitä, että merkityksentutkimuskin ansaitsee välillä päähuomion. Hän kiinnittää huomiota niihin laajempiin seurauksiin, joita Hakulisen tutkimustuloksilla voi olla, mikäli Hakulisen päätelmät saavat vahvistusta myöhemmissä tutkimuksissa. »J o s nämä ja tällaiset yhdistelmät pitävät paikkaansa, silloin j o k o suomalainen (suomalais-ugrilainen?) kielitaju on samalla tavoin semologisesti väljää, mielikuvituksen kyllästävä ja autereista indoeurooppalaisen kielitajun suhteen kuin muinaisrunoutemme tyyli yleensä on väljää ja autereista indoeuroop-

palaisen tyylin rinnalla; t a i sitten on uuden suunnan mukaisesti revidoitava indoeurooppalainen etymologinen sanakirjallisuus, jossa niin usein 'merkityssyistä' pidetään erillään homofoneja.»³

Tallgren antaa aihevalinnan ja metodin uutuudelle jopa itseisarvon. Hän vetoaa yliopiston kanslerin sanaan ja siteeraa tämän valittelua siitä, kuinka tiedemiesten julkaisujen joukossa vain harvoin on »teoksia, joissa avataan uusia näköaloja ja ilmenee itsenäinen katsantotapa» (Suomalaisen tiedeakatemian esitelmät ja pöytäkirjat 1931: 55).

RINNASTUKSIA

KOGNITIIVISEEN SEMANTIikkaAN

Hakulisen metodissa on sukulaisuutta nykyiseen kognitiiviseen merkitysnäkemykseen. Näiden välillä on kuitenkin merkittäviä painotuseroja.⁴ Olennaisin ero Hakulisen ja nykyisen kognitiivisen merkityksentutkimuksen välillä on suhde etymologiaan. Hakulinen on historiallis-vertailevan kauden uskollinen oppilas: hänenkin mielestään vain etymologinen tutkimus on kielitieteellistä merkityksentutkimusta. Eniten arveluja ja arvostelua herättivät juuri sellaiset puolet hänen tutkimusotteessaan, jotka selvimmin voi nähdä nykyisen synkroniaan painottuvan merkityksentutkimuksen etiäisinä. Myötämielinen Kettunenkin arvelee asiaankuulumattomiksi sellaisia rinnastuksia kuin vertauksen »vettä tulee kuin aisaa» mainitseminen *soida – sojottaa* -pesyeen merkityslaajentumista puhuttaessa (lausunto 29.9.1933). Hakulisen argumentti olisi sen sijaan käännettävissä kognitiivisen semantiikan argumentointityylik-

³ Jälkimmäinen vaihtoehto vastaa etymologian osalta sitä projektia, johon kognitiivinen semantiikka on viimeisen viidentoista vuoden aikana ryhtynyt (vrt. esim. Sweetser 1990).

⁴ Kognitiivisella semantiikalla olisi myös opittavaa Sperberin ja Hakulisen näkökulmasta: affektin osuudesta merkityspesyeissä ja pyrkimyksestä merkityskenttiä koskeviin yleistyksiin. Tarkempaa pohtimista kaipaisi myös etymologian rooli merkitysyhteyksien selittäjänä.

si: ilmauksissa heijastuu samantyyppinen mielikuvarakenne: sade — tai kova tuuli — hahmottuu pitkulaisten olioiden kaltaiseksi. Koska kognitiivisessa semantiikassa ajatellaan, että merkityksenlaajentumien taustalla on kulttuuris-kognitiivisia käsitteistystapoja, etsitään sanaston eri osissa toistuvia käsitteistystyyppisiä. Myös eri kielten paraleelit voivat olla osoitus samantyyppisistä kognitiivisista mielikuvaskemaattisista perushahmoista tai kulttuurisista hahmotusmalleista (vrt. Johnson 1987, Lakoff 1987).

Hakulisen väitöskirjasta käyty keskustelu asettaa haasteen myös nykyiselle merkitysentutkimukselle. Tallgren näki Hakulisen esittelemässä uudessa metodissa mahdollisuuden ohella myös vaaran: »Voidaan väittää, että tiede vaarantuu, jos tieteen kuokkavieraat, diletantit, pääsevät hra Hakulisen tieteen makuun. Ei hra Hakulisen käsissä!» Historioivan kauden edustajille nykyinen synkroniapainotteinen merkitysentutkimus voisi hyvinkin näyttäytyä kavahdettavana diletantismina. Viime aikojen fennistiikkaa on leimannut monipuolisuus, mutta suvaitsevaisuuden varjolla suhtaudutaan varsin välinpitämättömästi ainakin toisten koulukuntien metodiikkaan. Avoin lähtökohtien ja metodien punnitseminen auttaisi hahmottamaan nykyisen fennistisen merkitysentutkimuksen asemaa kielentutkimuksen kentässä.

MITÄ SAA TUTKIA

Hakulisen väitöskirjasta käydyin keskustelun luonne kiteytyy useammassakin lausunnossa esiintyvään adjektiivin *rohkea*. Sillä luonnehditaan Hakulisen tarjoamia rinnastuksia ja selityksiä. Adjektiivin kaksikasvoisuudessa heijastuu se, kuinka Hakulisen perinnettä murtava argumentointi jakoi mielipiteitä. Positiivisesti sävyttynyt rohkeus rinnastuu löytöretkeläistunnelmaan. Se on tavanomaisen varovaisuuden ylittä-

mistä, ja juuri sitä tarvitaan uusien haasteiden edessä. Negatiivisesti sävyttyneenä rohkeus on arveluttavaa sosiaalisten normien rikkomista. Se voi olla vaarallista uhkarohkeutta tai paheksuttavaa julkeutta. Hakulisen työssä ja lausunnoissa nähtiin näitä kaikkia.

Vaikka polemiikkia käytiin räikeästikin, professorikunnassa ilmeni myös pyrkimystä puntaroida syntynyttä asetelmaa ja kielitieteen metodien uskottavuutta usealta kantilta. Ymmärrettiin, että kyse oli paitsi palavasta nuoruuden innovatiivisuudesta ja metodologisesta kärhästä myös siitä, että kielen eri alueet asettavat erilaisia haasteita metodologioille. Kustos Äimä totesi: »Maist. Hakulista on johtanut väitöskirjatyössään todella suuri ajatus: raivata tieteelle, sen nykyisiä metodeja ja mahdollisuuksia kykynsä mukaan huomioonottaen, pieni, hänen mielestään verrattain homogeeninen sirpale tämäntapaista sanastoa.» Äimän lausunnosta käy ilmi, että vastustajien keskeisin argumentti Hakulisen väitöskirjaa vastaan kohdistui siihen, että »väitöskirjantekijä oli iskenyt harhaan väittäessään loppukatsauksessaan, että hänen teoksensa m.m. todisti erään Sperberin lain paikkansa-pitävyyden itämerensuomalaisiin kieliin nähden. 'Jos rakennus luhistuu, niin on se hylättävä, olipa siinä kuinka kauniita tiilikiviä tahansa'». Äimä kuitenkin pitää vertausta ontuvana ja huomauttaa, ettei väitöskirjan arvo ole Sperberin lain varassa. »Siinä on valtava määrä ensiluokkaista aineistoa, jota yksityiskohtia myöten on — en epäile sanoa sitä — loistavasti käsitelty. Olen sitä mieltä, että juuri nämä 'kauniit tiilikivet' antavat väitöskirjalle tieteellistä arvoa ja että ne tulevat olemaan vankkana pohjana vastaisille tutkimuksille, ellei yleensä tahdota kieltää tieteeltä oikeutta käsitellä ns. deskriptiivistä sana-aineistoa, joka useinkin muodostaa asianomaisten kielimuotojen suurimman osan.» (Vrt.

myös Äimä 1934, Hakulinen 1934.)

Jälkeenpäin voi vain arvella, miten paljon Hakulisen väitöskirjan kohtaamalla kriittikillä oli osuutta siihen, ettei affektia korostanut merkityskenttäteoria levinnyt fennistiikkaan eikä suomen deskriptiivisanasto noussut kiinnostuksen kohteeksi.

Lauri Hakulinen (1899–1985) oli Helsingin yliopiston suomen kielen dosentti vuodesta 1946 ja professori 1953–1963. Kotimaisten kielten tutkimuskeskusta edeltäneessä Sanakirjasäätiössä hän työskenteli vuodesta 1925 lähtien, sen johtajana 1945–1962. Virittäjän toimitussihteerinä hän toimi 1924–1936 ja päätoimittajana 1937–1959. ■

TIINA ONIKKI

Suomen kielen laitos,

PL 3 (Fabianinkatu 33),

00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *Tiina.Onikki@helsinki.fi*

LÄHTEET

HAKULINEN, LAURI 1933a: Über die semasiologische Entwicklung einiger meteorologisch-affektiven Wortfamilien in den ostseefinnischen Sprachen. Sonderabdruck aus *Studia Fennica* 1. Druckerei der finnischen Literaturgesellschaft. Helsinki.

— 1933b: Hans Sperberin merkitysopillisista periaatteista. – *Virittäjä* 37 s. 292–302.

— 1934: Professori F. Äimän arvostelun johdosta. – *Virittäjä* 38 s. 372–373.

Historiallis-kielitieteellisen osaston pöytäkirjat 1933–1934. Helsingin yliopisto.

JOHNSON, MARK 1987: *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason.* The Uni-

versity of Chicago Press, Chicago.

LAKOFF, GEORGE 1987: *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind.* The University of Chicago Press, Chicago.

LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of cognitive grammar I: Theoretical prerequisites.* Stanford University Press, Stanford.

— 1991: *Concept, image, and symbol: The cognitive basis of grammar.* Mouton de Gruyter, Berlin.

LEINO, PENTTI 1993: Polysemia — kielen moniselitteisyys. *Kieli* 7. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.

NORVIG, PETER – LAKOFF, GEORGE 1987: *Taking: A study in lexical network theory.* – *Proceedings of the Thirteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society* s. 195–206. Berkeley, California.

SPERBER, HANS 1923: *Einführung in die Bedeutungslehre.* Göttingen. [Schroeder, Bonn 1930.]

Suomalaisen tiedeakatemian esitelmät ja pöytäkirjat 1931.

SWEETSER, EVE 1990: *From etymology to pragmatics: Metaphorical and cultural aspects of semantic structure.* Cambridge University Press, Cambridge.

ÄIMÄ, F. 1934: Kirjallisuusarvostelu teoksesta Lauri Hakulinen 1933a. – *Virittäjä* 38 s. 80–85.